

Jūratė PAJĖDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

PRIJUNGIAMIEJI LAIKO RIBOS SAKINIAI SU JUNGIAMUOJU ŽODŽIU *net* SENOJOJE LIETUVIŲ KALBOJE

Senajoje lietuvių kalboje prijungiamieji laiko ribos sakiniai buvo sudaromi ne tik su dabartinėje kalboje šio tipo sakiniuose įprastais jungiamaisiais žodžiais¹ *kol, iki, pakol*, bet ir su jungiamuoju žodžiu *net*. Palyginus keletą 16–17 a. tekstų – Jono Bretkūno *Postilės* (1591), Mikalojaus Daukšos *Postilės* (1599), Konstantino Sirvydo *Punktų Sakymų* (I – 1629, II – 1644) – prijungiamųjų laiko ribos sakinių visumas tarpusavyje, nesunku pastebėti, kad ir kitose gramatinėse situacijose ne vieną reikšmę turintis *net*, atsidūręs laiko ribą nurodančio jungiamojo žodžio vaidmenyje, taip pat buvo daugiareikšmis.

Net reikšmė dabartinėje lietuvių kalboje. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* esantis apibūdinimas, įvardijantis *net* kaip dalelytę „sustiprinimui, pabrėžimui, apribojimui žymėti“², yra per platus dabartinės lietuvių kalbos požiūriu³. Žodyne nepateikiama apribojimo reikšmės pavyzdžio (plg. dalelytės reikšmę iliustruojančius sakinius: *Taip šaudė net langai išbyrėjo; Jie buvo net ne kaimynai; Kai duoda, tai net skamba*), o rasti jį dabartinėje kalboje vartojamą

¹ Jungiamuoju žodžiu laikomas kiekvienas žodis, kuris vartojamas kaip sudėtinio sakinio dėmenų jungimo rodiklis. Daugiau apie sintaksinę jungiamojo žodžio sampratą žr. Holvoet, Judžentis 2003, 122t. „Jungiamieji žodžiai [...] įeina į šalutinio dėmens sudėtį“ (Ambrasas 2006b, 659t.).

² DLKŽ, 422.

³ Šis *net* reikšmės apibūdinimas perkeltas iš *Lietuvių kalbos žodyno*, kuriame išskiriamos dvi *net* funkcijos: 1. sustiprinimui, pabrėžimui, apribojimui žymėti; 2. jungiamųjų žodžių *kol, kolei, iki; bet, bet tik, bet tiktai; nes, kadangi, jei bent, nebent* (žr. LKŽ 8, 737t.). Pirmos funkcijos iliustravimui skirtame skirsnyje nepateikiamas ribos nuorodos pavyzdys, nes cituojamuose Daukšos *postilės* ir Jaknavičiaus evangelijų sakiniuose (*Plūdo iš jo versmės kraujo didės nuo viršaus net ik žemei, Ažuraugė trise mierose miltų net pakolei surūgo visa*) *net* tik pabrėžia ribą nurodančius *ik* ir *pakolei*. Priskyrus *net* ribos nuorodoms funkciją šie sakiniai turėtų būti perkeltami į jungiamųjų žodžių funkcijos aprašymui skirtąją aprašo dalį (plg. LKŽ, ten pat).

nėra paprasta⁴. Dabartinės lietuvių kalbos gramatiniuose aprašuose dalelytė *net* apibūdinama tik kaip pabrėžiamoji⁵.

Net reikšmės senojoje lietuvių kalboje. Senuosiuose raštuose gana dažnai aptinkamo *net* reikšmių diapazonas buvo platus. Šiuo žodeliu galėjo būti nusakoma riba, prieštaravimas, išskyrimas, pabrėžimas. Vincas Urbutis aiškindamas *net* kilmę⁶ išskiria tokias 16 amžiaus tekstuose užfiksuoto lie. *net* reikšmes – *kol(ei), iki; bet, o; nebent, išskyrus; vien tiktai, kaip tik, vien; kad; negu, kaip; dargi, netgi* –, bei pabrėžia, kad „XVI a. lie. *net* vartojimas iš dalies tebesutapo su *ne* vartojimu, o to laiko tekstuose *ne* galėjęs turėti ir reikšmę „negu, kaip“⁷. Leonardo Drotvino manymu, *net* senuosiuose raštuose „be jungtuko *kol* funkcijos“ galėjęs „atlikti ir priešinamojo jungtuko *bet* arba stiprinamosios dalelytės *net* funkcijas“⁸. Jonas Palionis nagrinėdamas 16–17 a. sakinio struktūros dalykus *net(a)* priskiria „kol; bet; nors, kad ir“ reikšmes ir nurodo, kad šiuo jungtuku „buvo jungiami laiko ir (rečiau) nuolaidos aplinkybės sakiniai“⁹. Vytautas Ambrazas rašydamas apie senuosiuose raštuose vartojamus dalyvinius ir veiksmažodinius šalutinius sakinius su *net(a)*, nurodo, kad sakiniai su šiuo jungiamuoju žodžiu „buvo vartojami reiškiant veiksmo ribą [...] arba [...] išskirtinę sąlygą“¹⁰.

⁴ Tiesa, gali pasirodyti, kad atsidūręs greta laiko sąvokų *net* nurodo ribą, kurią iš tikrųjų juose perteikia, pvz., laiko prieveiksmis (plg.: *turi atiduoti net šiandien*). Panašų įspūdį gali palikti ir *net* pavartojimas konstrukcijose su dalyviais, kur *net* taip pat tik sustiprina rezultatinę, įvykio veiksmo dalyviu perteiktą reikšmę (*nesuprato net pamatęs...*).

⁵ LKG rašoma, kad „dalelytės *net, netgi, net ir, ir, nė* vartojamos išskiriant tai, ką kalbantysis ypatingai pabrėžia ir kas jam kelia lyg ir nuostabą. Tai, kas išskiriama, šios dalelytės susieja su kitais čia pat ar anksčiau pasakytais dalykais“ (L a b u t i s 1971, 551). DLKG *net* apibūdinama kaip išskiriamoji dalelytė bei nurodoma, kad dalelytėmis *net, netgi, net ir* „išskiriama su nuostabos atspalviu“ (L a b u t i s 2006, 434).

⁶ Urbutis *net* kildina iš *ne*: „[...] visuotinai pripažinta nuomonė, kad lie. *net* (senesnis *nete, nent* ir kt.) yra susidaręs iš *ne* ir kito žodelyčio su *t-* [...], visiškai sutinka su kalbos faktais, ir nėra jokio reikalo jos atsakyti“ (U r b u t i s 1966, 106). *Net* kilmė su *ne* siejama šiuose darbuose: H e r m a n n 1912, 82t.; F r a e n k e l 1962, 498, 488t.; S m o c z y Ń s k i 2007, 423t.

⁷ U r b u t i s 1966, 106.

⁸ D r o t v i n a s 1968a, 94, 97. Drotvino pastaba apie tik tris *net* funkcijas – stiprinamosios dalelytės, jungtukų *kol* ir *bet*, pateikta po nuorodos apie Urbučio 1966 m. publikacijoje nustatytas *net* reikšmes.

⁹ P a l i o n i s 1967, 205.

¹⁰ A m b r a z a s 2006a, 456.

Laiko ribos jungiamojo žodžio *net* vartoseną. Bretkūno ir Daukšos postilėse, Sirvydo *Punktuose Sakymų* prijungiamųjų laiko ribos sakinių su *net* kiekybinė raiška bendrame kiekvieno iš nurodytų šaltinių laiko ribos prijungiamųjų sakinių vartosenos fone¹¹ dar gana didelė. Daukšos *Postilėje* randami 72 sakiniai su *net* – tai sudaro daugiau nei ketvirtadalį (28,8 %) visų šiame šaltinyje pavartotų laiko ribos sakinių. Bretkūno *Postilėje* pavartota 14 sakinių su *net*, o Sirvydo *Punktuose Sakymų* – 8 sakiniai (tai sudaro maždaug apie septintadalį visų šiuose tekstuose esančių laiko ribos sakinių: Sirvydo tekste – apie 15,7%, o Bretkūno tekste – apie 13%).

***Net* ir kitų laiko ribos jungiamųjų žodžių reikšmių artimumas**

Laiko ribos sakinių jungiamojo žodžio funkciją atliekantis *net* buvo suvokiamas kaip sinonimiškas kuriam nors iš kitų laiko ribos nuorodą perteikiančių jungiamųjų žodžių *kolei*, *iki*, *negu*. Jungiamojo žodžio *net* sinonimiškumo galimybės priklausė nuo konkretaus sakinio struktūros. Dabartinėje kalboje nebeturint *net* kaip laiko ribos jungiamojo žodžio, jo kaip laiko ribos funkatoriaus reikšmės galimybes senojoje kalboje padeda suvokti lyginimas su bendru laiko ribą nurodančių sakinių kontekstu (ypač su panašios ar identiškos struktūros ir reikšmės laiko ribos sakiniiais su kitais jungiamaisiais žodžiais)¹².

***Iki* reikšmė.** Jungiamojo žodžio *iki* reikšmė¹³ labiausiai ryški tuose laiko ribos su *net* sakiniuose, kurių šalutinio dėmens predikatas yra išreikštas neasmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis¹⁴ (šių sakinių pagrindinio dėmens predikatas paprastai būna neigiamas), pvz.:

¹¹ Apie sintaksinių konstrukcijų vartosenos kiekybinių duomenų vertinimą ir vienos konstrukcijos vartosenos kiekybinio santykio su kita (ar kitomis) atitinkamos reikšmės konstrukcijomis, o ne atskirų absoliučių duomenų svarbumą žr. Ambrazas 2006a, 39.

¹² Plg. Drotvino pateikiamą pastabą, kad laiko konstrukcijų su *net* funkciją pabrėžia laiko aplinkybės atliepiamieji žodžiai arba kad ji būna aiški „ir iš pačių sakinių prasmės“ (Drotvinas 1968a, 94).

¹³ Aprašydamas šalutinius dalyvinius sakinius, Vytautas Ambrazas nurodo, kad dalyviniai sakiniai „su jungiamaisiais žodžiais *net*, *net pirm*, *pirm nei* senuosiuose raštuose vartojami panašia veiksmo ribos reikšme kaip su *iki*“ (Ambrazas 2006a, 453).

¹⁴ Apie jungiamųjų žodžių išsirutuliojimą dalyvių konstrukcijose ir dalyvinių konstrukcijų šalutinių sakinių funkciją žr. Ambrazas 2006a, 448tt. Apie šią dabartinėje kalboje išlikusią sakinių su *iki* gramatinę ypatybę žr. Pajėdienė 2009.

Pirmiėii anie o tikrieėii krikščioniis' kad' gawėdawo ne walgidawo / neť sáulei léidžetis DP 108,48. Plg. Wujeko postilės teksto¹⁵ *až su prielinksnine daiktavardine konstrukcija: [...] nie iadali / až przy zachodzie flońca* W³ 110,13

[...] *kuris tatai prábo vž sėnú sáwa / ir labái prábo / o ne paláuia neť iβklausitas* DP 356,38 [...] *nie przestáie až wysłuchány* W³ 368,20

[...] *W. Iėfus niekadós nėde dėnos / nei ios kitiėmus daliio / neť pirm' dekás padáres Diėwui Tėwui sawám]* DP 126,41 *nie pożywał chlebá / áni go inβym rozdawał / až pierwey dźieki czynił Bogu Oycu fwemu* W³ 133,36

Net lygiareikšmiškumas su *iki* matomas ir šalutiniame sakinyje su absoliutiniu naudininku, plg.:

Nereik taw ifch Bafzniczos ifcheiti / net ben kiekunta primokufiam ifch Schwento rafchto [...] BP II 357,23.

Dabartinėje kalboje sakinių su *net* ir dalyviu keitimas į analogiškos struktūros sakinį su *iki* būtų nepakankamas be pagalbinio veiksmažodžio, kuris senosios lietuvių kalbos šalutiniuose dalyviniuose sakiniuose nebuvo vartojamas¹⁶.

Neigimo reikšmės atspalvis. Sakiniuose, kuriuose *net* eina greta būtojo laiko dalyvio, galima įžvelgti ne tik reikšmę artimą *iki*, bet ir neigimo reikšmės galimybę, plg.:

Ifchtiefos sakau taw / neifcheifi ifch te / net ufzmokeiens pastaraghi iodiki. BP II 284,10 (dar plg. identiškos struktūros BP II 292,19 BP II 294,15 sakinius).

[...] *iž kuriós ne iβėit' neť vžmokeie ik' mažėufem pėnigėlui* [...] DP 548,39 [...] *nie wychodza áž zapláca do namnieyβego pieniažká* [...] W³ 595,28

[...] *ne nóri atftót nūg io / neť igiūs wiffa ko práβe* DP 114,3 [...] *á niechce odeyć od niego / áž otrzyma wβytko o co prosi.* W³ 115, 13

¹⁵ Cituojamų Daukšos postilės sakinių lenkiški atitikmenys perrašyti iš Jono Palionio parengtame leidime *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai* (Vilnius, 2000) esančios Wujeko postilės teksto fotokopijos, nurodant Wujeko postilės paginaciją (kuri nesutampa su DP paginacija). Apie DP šaltinius žr. Palionis 2000, 17t.

¹⁶ Vytautas Ambrazas *Lietuvių kalbos istorinėje sintaksėje* BP II 357,23 sakinį nurodo kaip vieną iš pavyzdžių, iliustruojančių, kad senojoje lietuvių kalboje dalyviniuose sakiniuose pagalbinis veiksmažodis nebuvo reikalaujamas: „[j]ungiamųjų žodžių siejimas su netiesioginiais linksniais aiškiai rodo, kad ŠDS dalyviai niekada nėra turėję pagalbinio veiksmažodžio“ (A m b r a z a s 2006a, 454).

Kolei¹⁷ **reikšmė**. Sakiniai su *net* ir atliepiamaisiais žodžiais, nurodančiais trukmę (pvz., *taip ilgai*) ar trukmės ribą (pvz., *ik tolei*), reikšminiu požiūriu labiausiai atitinka sakinius su *kolei*. Šią reikšmę perteikiantiems sakiniams dažniau būdinga teigiamo pagrindinio dėmens predikato vartoseną, plg.:

Ant' gálo žmógu / nužémintai méldžianti / ne sumiltináis faitŭfna indęšt' / ir tenái io nôri pŭdit' / teip' ilgái / neť' iam' vžmokētu ik' mažeuſiam' pęnigėlui. DP 361,14 [...] *y tám go chce gnoić / ták dlugo ážby mu záplácil do namnieyſego pieniažká*. W³ 372, 52

Kaip padáre Auguſtínas S. kurís búdamas iſweſtás nuğ Manichėuſu / ne iſęio nuğ iu ik tólai / neť' kitŭr tikrėfne bazniczia Chriſtaus iſwido arbá nuweizdėio. DP 444,42 [...] *nie drzewiey od nich wyſedł / aź indźie [...] Koſciół [...] vpátrzył*. W³ 465,13

Jungiamųjų žodžių reikšmių artimumą liudija jų paralelus vartojimas tokioje pačioje frazėje¹⁸, o verstinio teksto gretinimas su originalu gali pagelbėti nustatant tikslią žodžio reikšmę¹⁹. Jungiamųjų žodžių *net*, *kolei* ir *ik kolei* sinonimiškumą rodo keli Daukšos postilės sakiniai, kuriuose nurodytieji jungiamieji žodžiai buvo parinkti Wujeko postilės *ážby* atitikmenimis verčiant frazę *ážby záplácil*, plg.:

[...] *nôri pŭdit' teip' ilgái / neť' iam' vžmokētu ik' mažeuſiam' pęnigėlui* DP 361,14 [...] *ážby mu záplácil* [...] W³ 372, 52

Ant' kurio apruſtines Wieſpatís pádawe ii macin' budėlamus / neť' wiſſa ſkôla vžmokētu DP 361, 31 [...] *ážby wſyſtek dlug záplácil* [...] W³ 373,13

[...] *immėte ii faitŭfna / kôlei vžmoketu ſkôla* (DP 359,9) [...] *ážby záplácil dlug* W³ 371,5

[...] *búdelemus indawe inğ rakás kôlei vžmokētu wiſſa kŭ búwo kaltas*. DP 286,12 [...] *ážby záplácil wſytko był winien*. W³ 293,48

[...] *indawe ii búdelamus ik' kolei vžmokētu wiſſa ſkôla* DP 359,16 [...] *ážby záplácil wſytek dlug*. W³ 371,11

Pateiktuose pavyzdžiuose trejopai – *net*, *kolei*, *ik kolei* atitikmenimis – išverstą *ážby* galima vertinti kaip laiko ribą nurodančio funkatoriaus *net* silpnėjimo ženklą. Paprastai lenkų kalbos *aź/ážby* Daukša verčia į *net* ar *ik*,

¹⁷ *Kolei*, *tolei* vartojami kaip įvairias jungiamojo ar atliepiamojo žodžio fonetines užrašymo versijas apibendrinantis vardas.

¹⁸ Plg. Borkovskij 1973, 149.

¹⁹ Plg. Bauer 1972, 14.

jungiamajam žodžiui *poki* atitikmeniu parinkdamas *kolei* (96,6% visos *kolei* ir *ik kolei* vartosenos DP atvejų yra susiję su lenkiško originalo jungiamuoju žodžiu *poki*).

Negu reikšmė. Šalutinį dėmenį pradedantis *net* vartojamas jungiamajam žodžiui *negu*²⁰ artima reikšme sakiniuose, kurių pagrindinis dėmuo turi iškart po neiginio einantį, todėl tarytum pritraukiantį²¹ visą neiginio krūvį²², prieviksminį modifikatorių *pirma/ pirmiaus/ pirm*, plg.:

Kayp tay rayβku vgniy / kuri ne pirmiaus ažuđega medžiu / net išdžiwins iump βlapiby / žaliby / ir βalti / ir kitas priepuolibes [...] SP I 142,16

regime kiekwienu dayktu darunti kitu saw toligu / ne pirma darunt / net io priepuolibes saw priešingas pagadins / ir saw prideruncias inderins. SP I 142,10

Ir tódrinag̃ ne piriñ pradéio fãkiit̃ neg̃i atęio tafsãi mętas kuriũ Diewãs pamęgo paródit̃ iĩ žmonęmus Ifraélo. DP 28,31 nie pierwey pocžãt̃ kãžãc̃, áž przyβed̃t̃ on cžãs [...] W³ 28,47

Apaβtalay ne greytay intikieio / fu baymi / ir i{ž}widi Wieβpati / tares Dwašiu regiu / ne kunu giwu / o wienas iβ iu / ne pirm̃ noreio tikiet / net runku indetu βenan ir kitofna škilefna pradurtu koiu ir runku / ir teyp pačiupa wis ir pafiliteis kuno / praβuko: Diewas mãno ir Wieβpats mãno. SP II 234,1

Plg. aukščiau nurodytuosius sakinius su *net* (pvz., modelis *ne pirmiaus V_{būt}/ net V_{būt}*) ir identiškos gramatinės struktūros sakinį su *negu* (modelis *ne pirma V_{būt}/ net V_{būt}*):

[...] ir pats Diewas ne pirma pãfirode bažničioi Salamano / negi buwo tobulay padarita ir pabaigta. SP1 143,27

²⁰ *Negu* čia vartojamas kaip įvairius semantinius variantus (*negi, nei, neng, negi* ir pan.) apibendrinantis žodis, nes vien Bretkūno Postilės laiko ribos sakiniuose aptinkami keli užrašymo variantai *neg, nei, neig, neng* (pvz., BP II 389,16; BP I 373,7; BP I 133,9; BP II 474,1).

²¹ Tokį išpūdį sukuria *pirm* įterpimas į konstrukcijos *ne + veiksmazodis* struktūrą. Sakiniai su modifikatoriumi *pirm* skirti ryškesniam (nei būtų vien neiginiu ir veiksmazodžiu pažymėtoji) veiksmų sekos įvardijimui (plg. *ne pirmiaus ažuđega medžiu / net išdžiwins ...* ir plg. *ne ažuđega medžiu / net išdžiwins ...*).

²² Givónas nurodo, kad sakiniuose turinčiuose neprivalomų / fakultatyvių sakinio elementų, tokių kaip prieviksminiai, neiginio veikimo apimtis keičiasi. Sakiniuose su neiginiu tokie fakultatyvūs elementai pritraukia prie savęs visą neiginio galią („attract the focus of negation“); tokie elementai dėmesio centrą prie savęs pritraukia ir teigiamuose sakiniuose (Givón 2001 1, 381t.). Sakiniuose, neturinčiuose tokių elementų, neiginio galia pirmiausia siejama su veiksmazodžiu (plg. Givón 2001 2, 230).

Net reikšmės artimumas su kuriuo nors kitu laiko ribos jungiamuoju žodžiu atsiskleidžia tik tam tikruose gramatiniuose kontekstuose, kartu paryškindamas su kitais jungiamaisiais žodžiais sudaromų laiko ribos sakinių semantikos ir gramatinės struktūros sąsajas.

Laiko ribos sakinių su *net* gramatinės ypatybės²³

Fiksuota šalutinio dėmens pozicija. Bretkūno ir Daukšos postilėse bei Sirvydo *Punktuose Sakymų* vartojami laiko ribos sakiniai su *net* bendrame laiko ribą nurodančių sakinių fone yra ypatingi tuo, kad jiems visiems būdinga šalutinio dėmens postpozicija.

Šalutinio dėmens predikatų ypatybės. Šalutinių laiko sakinių predikatais gali būti ir asmenuojamosios, ir neasmenuojamosios veiksmažodžio formos²⁴. Dauguma aptariamuose Sirvydo (100%) ir Daukšos (~90%) tekstuose esančių laiko sakinių su *net* turi šalutinius dėmenis su asmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis, bet didžioji dalis (71%) Bretkūno *Postilės* šalutinių sakinių su *net* yra dalyviniai²⁵, pvz.:

Baŕzniczioie budami liaupfinkem Diewa gieŕmemis / klaufikem ir mokinkimes io Schwento ŕzodzio / Neigi ifŕcheikem ifch Baŕzniczos / net Pona Diewa ufzu fawe / ir ufz wiffa krikŕfchczonifte paprafche alba iem Dekawoie. BP II 360,22

Daukšos *Postilėje* esama sakinių, kuriuose dalyvis pasirinktas neatsižvelgus į lenkiško teksto siūlytą asmenuojamą veiksmažodžio formą, plg.:

nėde dūnos [...] / net' pirm' dekás padâres Diėwui Téwui sawám' DP 126,41 niepożywał chlebá [...] / aŕ pierwey dŕieki cŕzynil Bogu Oycu ŕwemu W³133,36 ir negriŕzdawo [...] / net' wiffa fawa méta atateife. DP 465,19 á nie pierwey fi wracali [...] / áŕ wŕbytek ŕwoy cŕás w koŕciele odŕtuŕyli. W³ 492,22

Beveik visų aptariamuose šaltiniuose aptinkamų laiko sakinių su *net* šalutinio dėmens predikatas teigiamas. Tik vienas DP sakiny su *net* turi predikatą su neiginiu²⁶, plg.:

Kaip butú nóri baŕznîczios reformawóí / nóri atmaininét ir ifkûpi wiffa net niekas neliks. DP 302,45 [...] chca odmieniác [...] wŕbytko áŕ nic nie zoŕtanie. W³311,40

²³ Žr. 4 lentelėje pateikiamus duomenis.

²⁴ Plg. Halliday 1994, 222; Huddleston 1999, 338.

²⁵ Daugiau dalyvinių sakinių su *net* pavyzdžių žr. skirsnuose „Iki reikšmė“, „Neigimo dalelytės reikšmė“.

²⁶ Konstrukcija *niekas neliks* gali būti vertinama kaip semantiškai teigiama (plg. *nori iškuopt visa, net/iki bus švaru*).

Sakinių su *net* pagrindu paprastai eina įvykio veiksmo²⁷ veiksmažodis²⁸. Tik keletas Daukšos postilės šaltinių sakinių su *net* turi eigos veiksmo veiksmažodžius (*net tarisite* (3x); *net... leidžiantis*, *net ... kelsis*), pvz.:

ne walgidawo / neť sáulei lédžetis DP 108,48. [...] *nie iadáli / až przy zachodzie flońcá* W³110,13

Niékam' ne sakikite regėiimo to / neť Sunús žmôgaus iznumirusiu kėłfis. DP 592,4 *Nikomu nie powádacye [..] / áz Syn [...] z martwych wftanie* W³119,2

Pagrindinio dėmens predikatų savybės. Didžioji dalis sudėtinių prijungiamųjų laiko sakinių su *net* pagrindiniame dėmenyje turi žymėto modalumo predikatus: deontinio modalumo, vertinamojo modalumo ir / ar predikatus su neiginiu (plg. 1 lentelėje pateikiamus duomenis). Aptariamųjų šaltinių laiko sakiniuose su *net* pagrindinio dėmens predikatas su neiginiu labai dažnas: visi Bretkūno *Postilės* ir Sirvydo *Punktų sakymų* laiko sakiniai su *net* bei didžioji dalis (beveik 64%) Daukšos *Postilės* laiko sakinių su *net* turi pagrindinio dėmens predikatą su neiginiu. Neiginiu paprastai pateikiama nuoroda į iki tam tikros ribos (t. y. iki kito veiksmo) neįmanomą ar nesamą/ nebuvusį dviejų veiksmų vienalaikiškumą arba dviejų veiksmų sekos išskirtinumą²⁹, plg.:

kuris negal but nulietas / net figura puczkos per futirpimn bus atmaynita. SP I 143,3

kuris negal but ažudegtas / net dregnumu nufideimu sawo per karbtu gaylyftu išfekins ir išdegins. SP I 144,10

ne išpaβino iuu / Net Pranaβas ataio SP II 75,8.

Aptariamųjų šaltinių tekstuose laiko sakiniai su *net*, kurių pagrindinio dėmens predikatas nežymėto³⁰ modalumo (t. y. episteminio modalumo

²⁷ Apie „laiko konstrukcijų su ribos jungtukais“ ir įvykio veiksmo veiksmažodžiais semantikos skirtumus esant skirtingoms pagrindinio dėmens tarinių parinkims – su eigos ar su įvykio veiksmo veiksmažodžiais (plg. Drotvinas 1968b, 70).

²⁸ Susijusiame diskurse veiksmo atlikimą / ribą žyminčios perfektinės / įvykio veiksmo veiksmažodžio formos yra viena tipiškiausių priemonių veiksmų sekai žymėti (plg. Givón 2001 1, 335).

²⁹ Plg. Palionio pastebėjimą apie tai, kad *net* „gana dažnai pasitaiko priešpriešinėse (adversatyvinėse) konstrukcijose“ (Palionis 1967, 205).

³⁰ Apie nežymėtą sakinių, įvardijančių realius įvykius, modalumo pobūdį, žr. Givón 2001 1, 332.

veiksmožodis be neiginio) sudaro tik apie 14% DP sakinių su *net* (vertinant santykinę vartoseną visuose šaltiniuose tai sudarytų tik ~4,6% visų laiko sakinių su *net*). Pagrindinio dėmens episteminio modalumo predikatas dažniausiai prisijungia šalutinius dėmenis su to paties gramatinio – būtojo (modelis $V_{būtasis}$, *net* $V_{būtasis}$) ar esamojo laiko ($V_{esamasis}$, *net* $V_{esamasis}$) – veiksmožodžių formomis, plg.:

[...] *Wießpatis Iėjus [...] anie dwi žuwi daliio fėdintiemus net wifsi priėde*. DP 125,20 *rozdawał [...] / aż fię wbyści naiedli* W³ 132,22

[...] *ius [...] iėbkote malónes io fu tokiu tikėiu / fu tokiu nužėminimu / maldá / imbigimú / kaip tóii žmóna Pahonka iėbkoio / teip ilgái net atrádo*. DP 114,20 [...] *bukalá ták dlugo aż nálėzła* W³ 115,32

Patógi yra karalifte dagú rúgšti / kuria émus žmoná / páštepie trifé ketwircziufe mltu / net aprúgsta wifsa DP 86,42 *zákrywa we trzech korcách maki / aż fię okwási wbytko* W³ 88,13

kayp' prėkiie / kad ant' wiėnos prakės nuterióia / tad páškui to didėfnes fargėbes pridudinėie / net ka ant' wiėno dáikto paterioie éft' / to ant' kito gerái atgáuna DP 526a,33. [...] *przydawáia / aż [...] dobrze powetuię* W³ 571,56

1 lentelė. **Prijungiamųjų laiko sakinių su *net* pagrindinio dėmens modalumo raiška**

Pagrindiniame dėmenyje	BP	DP	SP	Santykinis vartosenos vidurkis
Teigiamas episteminio modalumo predikatas	-	10 vnt. (~13,9%)	-	~4,6%
Episteminio modalumo predikatas su neiginiu	8 vnt. (~57,1%)	22 vnt. (~30,6%)	5 vnt. (62,5%)	~50,1%
Teigiamas deontinio modalumo predikatas	-	16 vnt. (~22,2%)	-	~7,4%
Deontinio modalumo predikatas su neiginiu	6 vnt. (~42,9%)	24 vnt. (~33,3%)	3 vnt. (37,5%)	~37,9%
Iš viso	14 vnt. (100%)	72 vnt. (100%)	8 vnt. (100%)	100%

Ir tais atvejais, kai pagrindinio dėmens predikatas yra žymėto modalumo, šalutinio dėmens predikatui dažniausiai būdinga to paties kaip ir pagrindinio dėmens predikato gramatinio laiko parinktis (tai nulemta semantikos, nes

abiejų dėmenų predikatams esant su vienodo gramatinio laiko parinktimis automatiškai ryškinami lyginamų dviejų veiksmų sekos santykiai). Visų trijų šaltinių tekstuose santykinai dažniausiai pavartojami sakinių modeliai, kai pagrindiniame ir šalutiniame dėmenyse esantys predikatai yra to paties gramatinio laiko: būtojo-būtojo (sakinių modelio $V_{būt}$, *net* $V_{būt}$ santykinis vartosenos visuose trijuose šaltiniuose dažnumo vidurkis yra ~13,9%) arba būsimojo-būsimojo (sakinių modelio $V_{būs}$, *net* $V_{būs}$ santykinio vartosenos dažnumo vidurkis ~22,6%). Skirtingų gramatinio laiko parinkčių panaudojimo dėmenyse atveju dažnumu išsiskiria modelis V_{es} , *net* $V_{būs}$ (santykinio vartosenos dažnumo vidurkis yra 23,6%), plg. 2 lentelėje pateikiamus duomenis.

2 Lentelė. Laiko sakinių su *net* modeliai: gramatinio laiko parinktys

Pagrindinio ir šalutinio dėmenų predikatų gramatinio laiko parinktys	BP	DP	SP	Santykinio vartosenos dažnumo vidurkis
$V_{būt}$, <i>net</i> $V_{būt}$	-	12 vnt. (16,6%)	2 vnt. (25%)	~13,9%
$V_{būt}$, <i>net</i> $V_{būt}$ dalyv	1 vnt. (7%)	2 vnt. (2,8%)	-	~3,3%
$V_{būt}$, <i>net</i> V_{tariam}	-	10 vnt. (13,9%)	-	~4,6%
$V_{būt/būt}$ dalyv, <i>net</i> V_{es} dalyv	1 vnt. (7%) ³¹	1 vnt. (1,4%)	-	2,8%
V_{es} , <i>net</i> V_{es}	-	3 vnt. (4,2%)	-	1,4%
V_{es} , <i>net</i> $V_{būt}$ dalyv	1 vnt. (7%)	4 vnt. (5,6%)	-	4,2%
V_{es} , <i>net</i> $V_{būs}$	-	15 vnt. (20,8%)	4 vnt. (50%)	23,6%
V_{es} , <i>net</i> V_{tariam}	-	4 vnt. (5,6%)	-	~1,9%
$V_{būs}$, <i>net</i> $V_{būs}$	4 vnt. (29%)	10 vnt. (13,9%)	2 vnt. (25%)	~22,6%
$V_{būs}$, <i>net</i> $V_{būt}$ dalyv	4 vnt. (29%)	-	-	~9,7%
V_{liep} , <i>net</i> $V_{būs}$	-	10 vnt. (13,9%)	-	~4,6%
V_{liep} , <i>net</i> $V_{būt}$ dalyv	1 vnt. (7%)	-	-	~2,3%
V_{tariam} , <i>net</i> $V_{es/būt}$ dalyv	2 vnt. (14%)	-	-	~4,7%
V_{tariam} , <i>net</i> V_{tariam}	-	1 vnt. (1,4%)	-	~0,4%
Iš viso	14 vnt. (100%)	72 vnt. (100%)	8 vnt. (100%)	100%

³¹ Dalyvinis laiko sakiny su *net*, tikslinantis prieš jį einančią dalyvinę laiko aplinkybės konstrukciją, aptinkamas BP, plg.: *A iam dabar neifchkakus ta miešta / net ant kelio efant / ufztek iam fzmogus Raupfais fergans [...]* BP I 186,8.

Tariamąsios nuosakos formų³² ar neasmenuojamųjų veiksmažodžio formų³³ šalutiniame dėmenyje parinkimą vertinant kaip santykinio laiko raiškos būdą, priklausomą nuo pagrindinio dėmens predikato, didžioji dalis aptariamuosiuose šaltiniuose esančių laiko sakinių su *net* nusako veiksmus, kurių laiko raiška pagrindinio dėmens veiksmo atžvilgiu yra santykinai orientuota į ateitį. Tokių sakinių pavartojimo trijuose šaltiniuose santykinio dažnumo vidurkis yra beveik 74%. Plg. 3 lentelėje kiekvieno šaltinio sakinių modelių, sugrupuotų pagal gramatinių laiko parinkčių bendriausią veiksmų raiškos laiko skalėje semantiką, pasiskirstymo kiekybinį santykį.

3 lentelė. **Laiko sakiniai su *net*: gramatinio laiko parinkčių semantinis pasiskirstymas**

Pagrindinio ir šalutinio dėmenų predikatų gramatinio laiko parinktys	BP	DP	SP	Santykinio vartosenos dažnumo vidurkis
$V_{būt/būt. dalyv}$ <i>net</i> $V_{būt/dalyv/tariam}$	2 vnt. (~14,3%)	25 vnt. (~34,7%)	2 vnt. (25%)	~24,7%
$V_{es, net}$ V_{es}	-	3 vnt. (~4,2%)	-	1,4%
$V_{es, net}$ $V_{būs/dalyv/tariam}$	1 vnt. (~7,1%)	23 vnt. (~31,9%)	4 vnt. (50%)	~29,7%
$V_{būs/liep/tariam, net}$ $V_{būs/dalyv/tariam}$	11 vnt. (~78,6%)	21 vnt. (~29,2%)	2 vnt. (25%)	~44,2%
Iš viso	14 vnt. (100%)	72 vnt. (100%)	8 vnt. (100%)	100%

Predikatų gramatinio laiko formų raiška priklauso nuo sakinio semantikos ir sakinio pavartojimo tikslų. Sakiniais su *net* nusakomi veiksmai paprastai susiję su nuorodos apie tam tikrą veiksmų seką pateikimu. Dažniausiai

³² Plg. Drotvino pastebėjimą: „konstrukcijose su ribos jungtukais tariamosios nuosakos formos dabartinės lietuvių kalbos požiūriu turi tam tikrą būsimosios laiko reikšmę“ (Drotvinas 1968b, 85).

³³ Veiksmažodinėms neasmenuojamosioms formoms yra būdinga tai, kad jų laiko reikšmė visada yra santykinė (Ambrizas 1976, 533), t. y. priklausoma nuo gramatinio laiko, esančio pagrindiniame dėmenyje; tai lemia jų sąlyginai laisvą junglumą (Haiman 1985, 228).

ta veiksmų seka įvardijama žymėtu būdu – sakiniai nurodo numatomų veiksmų vienalaikiškumo nesuderinamumą iki tam tikros laiko ribos. Tokiais sakiniais ne tik aiškinami pasaulio tvarkos dėsniai, (at)pasakojamos konkrečių įvykių eigos detalės, bet ir nurodomi elgesio modeliai, kurių išryškavimo priemonėmis tampa žymėtas pagrindinio dėmens predikato modalumas bei ribos nuoroda. Riba gali būti išryškinama ne vien jungiamuoju žodžiu, bet ir papildomais ribos modifikatoriais, kurie gali būti aptinkami pagrindiniame arba šalutiniame dėmenyje.

Atliepiamieji žodžiai. Pagrindiniame dėmenyje gali būti pavartojamas atliepiamasis / kontaktinis žodis³⁴ kaip modifikatorius, kuris papildomai išryškina šalutinio dėmens predikatu išreiškiamo veiksmo trukmę (*taip ilgai*) ar nurodo veiksmo pradžios ar pabaigos ribą (*pirm, nuo dabar, nuo šio meto, iki tolei*). Bretkūno *Postilės* laiko sakiniai su *net* atliepiamųjų žodžių neturi. Sirvydo *Punktuose sakymų* aptinkami trys sakiniai su *pirm* (SP I 142,10; SP I 42,16; SP II 234,1 – tai sudaro 37,5% visų SP laiko sakinių su *net*), Daukšos *Postilėje* tik vienas sakiny (DP 28,31) su *pirm*³⁵ (apie 1,4% visų DP laiko sakinių su *net*). Vieną Wujeko sakinį Daukša išvertė praleisdamas pagrindiniame dėmenyje esantį kontaktinį žodį *pierwey*, plg.:

ir negriždowo namůfn sawůfn' / neť wiffa fawa méta atatejše. DP 465,19 á nie pierwey fie wracali do domow swoich / áž wbytek swoy czás w kościele odślużyli. W³ 492,22

Kiti atliepiamieji ar kontaktiniai žodžiai taip pat nėra gausiai vartojami DP tekste. Trukmę nurodantys *taip ilgai* (7x), *per dvyliką šimtų metų* (1x) yra išversti laikantis originalo siūlomos teksto versijos, plg.:

apśaugos mus W. Diéwás [...] teip ilgái / neť átpécz atéis mufumþ DP 416,34 záchowa nas Pan Bog [...] ták dlugo / áž zás przyidzie do nas W³ 430,42

iu bażnîczia ne ęft' nauía: [...] tiektái [...] ne búwo regimá / per dwíliku þimtu métu: neť dabár nuğ Lútro atâdegeś / apréiþkeś / ir paródeś. DP 88,34 kościół [...] nie był widomy przez dwánásćie set lat; áž fie dopiero teraz od Lutrá odkrył [...] W³ 89,49

Wujeko *od tad* Daukša vertė trejopai: *nuo dabar* (1x), *nuo to* (1x), *nuo šio meto* (2x), plg.:

³⁴ Daugiau apie šalutinio dėmens santykį su pagrindiniu bei atliepiamųjų ir kontaktinių žodžių vartoseną žr. Pajėdienė 2004, 46–47.

³⁵ Sakinių su *pirm* pavyzdžiai pateikiami ankstesniame skirsnyje „Negu reikšmė“.

manes nūg dabár ne matífsitę / neį taríftitę. DP 411,33 mie od tad nie vyžrzcíe/
áze rzeczcíe W³ 425,33

ne ręgęfsitę manés nūg bio méto / neį tarífsite. DP 409,11 Nie vyžrzcíe mie
od tad/ až rzeczcíe W³ 423,21

nūg to ne nėfiu³⁶ ios / neį iżpildifis karalįfteį Diėwo. DP 193,24 odtad nie bede
iey pożywał sie wypelni w kroleſtwie Bożym. W³ 201,33

Atliepiamojo žodžio *ik tolei* vartosena Daukšos *Postilės* laiko sakiniuose su *net* neturi semantiškai labai artimų atitikmenų Wujeko tekste (DP 444,42 sakinio *ik tólai* atitinka *nie drzewiey*, DP 90,12 sakinio *ik tólai* – *nie pierwey*, o DP 279,9 sakinyje pavartotas *ik tólai* neturi jokio atitikmens Wujeko tekste). Tai leidžia *ik tolei* vertinti kaip priemonę, padedančią jungiamajam žodžiui *net* išryškinti veiksmo trukmės ribą, plg.:

ne iſbęio nūg iu ik tólai / neį kitúr tikrėfne bažniczia Chrištaus iſwído [...] DP 444,42 *nie drzewiey* od nich wybedł / až indzie [...] Kościół [...] *vpátrzył*. W³ 465,13

ir ik tólai galibes ſawós iżłaidinéi ir iżtiėſt ne pałauia / neį atmainis wiſsás anás žmónes [...] DP90,12 y nie pierwey mocy ſwey roſpubcžác y roſćiegác przęſtanie / až odmieni wſytkie one ludzie W³ 91,23

ir eit anofp' kurí búwo pražúwuſ / ik tólai / neį atrás ia. DP 279,9 *á idzie do oney ktora byłá zginelá* / áž ia naydzie W³ 285,57

Laiko ribos modifikatoriai šalutiniame dėmenyje. Šalutinio dėmens sudėtyje prie *net* besišliejantis *pirm* ar kiti papildomi laiko ribą nurodantys žodžiai (*ikki, kada, kaip*) padeda išryškinti jungiamojo žodžio *net* reikšmę. Tokių sakinių, kurių šalutiniame dėmenyje po *net* tam tikrais atvejais pavartojamas papildomas laiko ribą nurodantis žodis (*pirm, ikki, kada, kaip*), esama Daukšos ir Bretkūno *postilėse*.

Vienas tokių dažniausiai vartojamų modifikatorių yra *pirm* (BP 1x; DP 9x), pvz.:

ghiffai ſmerties neturetu regeti / net pirm iſchwides Chriſtu PONo. BP 1 218,3

niekad' níeko dídžio ne pradėio / neį pirm pažopóſtios páſniku arba álkinimu. DP 108,19 *nigdy nic wielkiego nie pocželi* / áž sie pierwey zgotowáli poſtem. W³ 109,40

³⁶ Šis dvigubas neiginys greičiausiai yra korektūros klaida.

Net su ribą patikslinančiu *pirm* aptinkamas sakiniuose, pagrindiniame dėmenyje turinčiuose neigiamą predikatą. T. y. sakiniuose, kuriais stengiamasi pabrėžti iki nurodytos ribos neįmanomą dviejų veiksmų vienalaikiškumą. Iškart po jungiamojo žodžio pavartojamas papildomas ribos reikšmės modifikatorius *pirm* gali būti suvokiamas kaip blunkančios jungiamojo žodžio *net* reikšmės ar nepakankamo laiko ribos perteikimo visu šalutiniu sakiniu ženklas.

Kiek dažnesnis gretuminis *net* pavartojimas su *pirm* sąlygojo *net pirm* įvardijimą sudėtiniu³⁷ ar atskiru jungiamuoju žodžiu išskyrimą³⁸. Aptariamųjų šaltinių tekstuose *net pirm* nėra vartojamas taip dažnai (*net pirm* sudaro ~12,5% visų DP ir ~7% visų BP laiko ribos sakinių su *net*³⁹), kad šį darinį būtų galima laikyti tvirta samplaika, kokia, pavyzdžiui, yra Bretkūno Postilės *pirm neg*⁴⁰. Kita vertus, DP 27,41 sakinyje *net pirm* yra išverstas iš negretuminės struktūros *ąž fie ná to pierwey* (lenkiškame tekste sangražinių veiksmožodžių pavartojimo atveju į *až pierwey* įsiterpianti antrą poziciją sakinyje užimanti sangražos dalelytė, kaip, pvz., ir pacituotame W³ 109,40 sakinyje, negalėjo įtakoti *net pirm* gretuminės vartosenos, bet prielinksninė konstrukcija *ant to* galėjo atsirasti sakinyje laikantis originalo siūlomo žodžių tvarkos varianto), plg.:

o wiénók ne drįso nei krikštít nei fakít: net' pirm' ant to per íztįfsas trís dêðimtis métu giwéndamas girioy' / pakutá ir aþtrumú giwátos / maldomís ir álkinimais gerái prifopóftiios. DP 27,41 nie waþył áni chrzcíc/ áni kázac; ąž fie ná to pierwey przez cáłé trzydźieści lat [...] pokuta [...] dobrze nágotował. W³ 28,5

Kai kuriuose sakiniuose laiko ribą ar momentą vartojami kiti laiko ribą paryškinantys žodeliai: *kaip* (BP 2x), *kad* (DP 1x), *tuo metu, kad* (DP 1x), *ikki* (BP 1x), pvz.:

Sceptras [...] nųg Iuda ne bus atimta / nei Miftras nųg koiu io / net kaip ateis Silo / tatai eft Meffiofchus. BP I 7,20

Ifch tiefos / ifchtiefos / afch taw fakau Petrai / gaidis fche diena ne pragjs / net kada bufi tris kartus uffigines / iog manes ne pajfjstai. BP I 364,11

³⁷ Plg. Drotvinas 1968a, 95.

³⁸ Plg. citatos atkarpą „Š[alutiniai] D[alyviniai] S[akiniai] su jungiamaisiais žodžiais *net, net pirm, pirm nei ...*“ (Ambrasas 2006a, 453).

³⁹ Drotvinas *net pirm* apibūdina kaip „lenkiškojo *až pierwey* kopiją“ (Drotvinas 1968a, 95).

⁴⁰ Visi BP aptinkami laiko ribos sakiniai su *negu* yra su prepoziciniu gretuminės vartosenos *pirm* (užrašymo variantai: *pirm neg, pirm neng, pirm nei, pirm neg*).

[...] *bêk ing Egípta ir bûk' tenái / nête kad pafsakîfiu tau*. DP 416,45 [...] *á badz tám / aţ gdy powiem tobie* W³ 431,4 (Tarp sakinių, šalutiniame dėmenyje turinčių papildomą prieviksminį modifikatorių, tai vienintelis sakiny su teigiamu pagrindinio dėmens predikatu.)

o paláimintos giwátos ne imfime / neţ tû metú / kad atêifime anóp / kuris atêio muşúmp / ir fu anû pradefsime bûi / kuris vţ mus núníre. DP 201,5 [...] *ne weţmiemy / aţ kiedy do onego prţyidţiemy / ktory* [...] W³ 209,10

to Welinas niekaip negaleia iweikti nei ant lobio nei ant kuno / net ikki Diewo paweltas. BP I 295,25.

4 lentelė. Gramatinės laiko sakinių su *net* ypatybės

	BP	DP	SP
Sakiniai su <i>net</i>	14 vnt.	72 vnt.	8 vnt.
Šalutinio dėmens postpozicija	14 vnt. (100%)	72 vnt. (100%)	8 vnt. (100%)
Pagrindinio dėmens predikatas neigiamas	14 vnt. (100%)	46 vnt. (~64%)	8 vnt. (100%)
Pagrindinio dėmens predikatas teigiamas	-	26 vnt. (~36%)	-
Šalutinio dėmens predikatas teigiamas	14 vnt. (100%)	71 vnt. (~99%)	8 vnt. (100%)
Šalutinio dėmens predikatas-neasmenuojamoji veiksmožodžio forma	10 vnt. (~71%)	7 vnt. (~10%)	-
Šalutinio dėmens predikatas – įvykio veikslo veiksmožodžio forma	14 vnt. (100%)	67 vnt. (~93%)	8 vnt. (100%)
Pagrindiniame dėmenyje turi atliepiamąjį žodį	-	16 vnt.⁴¹ (~22%)	3 vnt.⁴² (~38%)
Šalutiniame dėmenyje turi papildomai laiko ribą patikslinantį žodį	5 vnt. (~36%)	11 vnt. (~15%)	-

⁴¹ 3 *ik tolei*, 1 *pirm*, 2 *nuog šio meto*, 1 *nuog to*, 1 *nuog dabar*; 7 *taip ilgai*, 1 *per dvylika šimtų metų*.

⁴² *Pirm*, *pirma*, *pirmiaus*.

Išvados

BP, DP ir SP prijungiamųjų laiko ribos sakinių su *net* visumos lyginimas su kitais šiuose šaltiniuose esančiais laiko ribos sakiniais (su jungiamaisiais žodžiais *iki*, *kolei*, *negu*) rodo, kad laiko ribą nurodantis jungiamasis žodis *net* savo reikšme galėjo būti artimas kuriam nors kitam iš laiko ribos jungiamųjų žodžių:

- *iki* – sakiniuose, kurių šalutinio dėmens predikatas išreikštas neasmenuojamąja veiksmažodžio forma (pvz., *ne wãlgidawo / net' sãulei léidžetis* DP 108,48);
- *kolei* – sakiniuose (turinčiuose mažiausiai struktūrinių ribojimų), kurių vienu iš formaliųjų rodiklių galėtų būti ribos ar trukmės reikšmė išryškinančių kontaktinių žodžių *taip ilgai*, *ik tolei* ir teigiamo pagrindinio dėmens predikato pavartojimas;
- *negu* – sakiniuose, kurių pagrindinis dėmuo turi su neiginiu einantį prieveiksminį laiko ribos modifikatorių (*pirm/ pirmiaus/ pirma*).

Sakiniuose, kuriuose *net* eina greta būtojo laiko dalyvio, galima išvelgti ne tik *iki*, bet ir neigimo reikšmės atspalvį (plg. *neifcheifi ifch tienai / net ufzmokeiens* BP II 294,15). Tokia reikšmė gali būti vienu iš argumentų kalbant apie istorinį *net* ir *ne* kilmės ryšį.

Plačios semantinės galimybės rodo *net* buvus vienu pirmųjų laiko ribos jungiamųjų žodžių. *Net* reikšmių ir vartosenos lauko siaurėjimą galima sieti su didėjančiu kuo tikslesnių ir nedviprasmiškai/nedaugiareikšmiškai suprantamų kalbos priemonių poreikiu. Nagrinėtų 16–17 a. tekstų laiko ribos sakinių su *net* visumos analizė rodo, kad plačias sinonimijos galimybes buvo bandoma spręsti tam tikrais struktūriniais ribojimais – laiko sakiniais su jungiamuoju žodžiu *net* nebuvo pradedamas sakiny. Aptariamųjų šaltinių tekstuose ganėtinai reta gretuminė jungiamojo žodžio *net* ir asmenuojamojo veiksmažodžio formų vartoseną.

Net reikšmės artimumas su kuriuo nors kitu laiko ribos jungiamuoju žodžiu atsiskleidžia tik tam tikruose gramatiniuose kontekstuose, kartu paryškindamas su kitais jungiamaisiais žodžiais sudaromų laiko ribos sakinių semantikos ir gramatinės struktūros sąsajas bei raidos kryptis. 16–17 a. tekstuose vartotų panašios struktūros ir reikšmės dalyvinių šalutinių sakinių dėmenys su *iki* ir *net* ilgainiui semantiškai ir funkciškai išsiferencijavo:

- Sakiniai *iki* + V_{DALYVIS} pakito pagal bendrą dalyvinių sakinių raidos modelį – dabartinėje kalboje juose pavartojamas pagalbinis veiksmažodis

arba neasmenuojamoji veiksmažodžio forma keičiama asmenuojamąja (plg. *fu ieis linksmawa ir Schokineja ikki prigerens* BP II 195,9 ir *linksminosi ir šokinėjo, iki prigėrė/pasigėrė*);

- Laiko ribos sakiniai *iki* + V_{PADALYVIS} perėmė ir sakinių *net* + V_{PADALYVIS} funkcijas ir išliko nepakitusios struktūros ir reikšmės (plg. *ne wālgidawo / net' saulei leidžetiš* DP 108,48 ir *nevalgydavo iki saulei leidžiantis*).

SUBORDINATE CLAUSES OF TIME BOUNDARY WITH CONJUNCTION *net* IN OLD LITHUANIAN

Summary

The article gives an overview of the structure and semantics of subordinate clauses of time boundary with the conjunction *net* in Old Lithuanian (in the texts of J. Bretkūnas' *Postilla* (1591), M. Daukša's *Postilla* (1599) and K. Sirvydas' *Punktai Sakymų* (I – 1629, II – 1644)).

The comparative analysis of the material shows that the temporal conjunction *net* has a peculiarity to fit semantically with one of the conjunctions of time limit or boundary (*iki, kolei, negu*). The closeness of meaning between the conjunctions *net* and *iki*, *net* and *kolei*, *net* and *negu* depends on the grammatical structure of the complex sentence.

The article deals with topical issues of the grammatical structure of these sentences: fixed clause order, finite and non-finite verb forms in the subordinate clause, combination of tense forms of verbs in the main and subordinate clauses, modality of the predicate of the main clause, correlative words, etc.

ŠALTINIAI

BP – *Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischuldimas Euangeliu... Per Jana Bretkūna Königsberg, 1591*, in Ona Aleknavičienė (red.), *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.

DLKŽ – Stasys Keinys (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

DP – Veronika Adamonytė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas (red.), *Mikalojus Daukša, Postilė, 1599: elektroninė tiesioginė ir atvirkštinė žodžių formų konkordancijos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 8, Vilnius: Mintis, 1970.

SP I – *Ponkty Każan od adventu aż do Postu, Litewskim Ięzykiem, 3 wytłumęczeniem ná Polskie przez Księdzā Konstantego Szyrwida ... W Wilnie ... Roku 1629*, in Šyrvids *Punktai*

sakimu (*Punkty kazań*) ... litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung herausgegeben von Dr. Franz Specct, Göttingen, 1929.

SP II – *Punkty Kazan na Post wielki Ięzykiem Litewskim Przez W. X. Constantego Szyrwida W Wilnie ... Roku 1644*, in *Šyrwids Punktay sakimu (Punkty kazań) ... litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einleitung* herausgegeben von Dr. Franz Specct, Göttingen, 1929.

W³ – *Postilla Catholica Mnieyfza. Przez D. Iakuba Woyka ... W Krakowie*, 1590, in Jonas Palionis (red.), *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

LITERATŪRA

Ambrazas Vytautas 1976, Padalyvinės, pusedalyvinės ir dalyvinės aplinkybės, in Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*, Vilnius: Mokslas, 527–540.

Ambrazas Vytautas 2006a, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ambrazas Vytautas 2006b, Sudėtinis sakiny. Prijungiamieji sakiniai, in Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 658–696.

Bauer Jaroslav 1972, *Syntactica Slavica*, Brno: Universita J. E. Purkyně.

Borkovskij 1973 – Виктор Иванович Борковский (ред.), *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Сложноподчиненные предложения*, Москва: Наука, 1973.

Drotvinas Leonardas 1968a, Laiko aplinkybės šalutinių sakinių prijungimo priemonės senosiuose lietuvių kalbos raštuose, *Kalbotyra* 19, 89–98.

Drotvinas Leonardas 1968b, Sudėtinės prijungiamosios laiko konstrukcijos senosiuose lietuvių kalbos raštuose, *Kalbotyra* 19, 67–88.

Fraenkel Ernst 1962, *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Givón Talmy 2001, *Syntax. An Introduction* 1–2, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Haiman John 1985, *Natural Syntax*, Cambridge: University Press.

Halliday Michael A. K. 1994, *An introduction to functional grammar* (2nd edition), London: Arnold.

Hermann Eduard 1912, *Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze*, Jena: Frommannsche Buchdruckerei.

Holvoet Axel, Artūras Judžentis 2003, Sudėtinio prijungiamojo sakinio aprašymo pagrindai, in Axel Holvoet, Artūras Judžentis (red.), *Sintaksinių ryšių tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 1), 115–172.

Huddleston Rodney H. 1999, Sentence types and clause subordination, in Keith Brown, Jim Miller (eds.), *Concise encyclopedia of grammatical categories*, Amsterdam: Elsevier, 329–343.

Labutis Vitas 1971, Dalelytė, in Kazys Ulvydas (red.), *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija (veiksmožodis ir kt.)*, Vilnius: Mintis, 543–576.

Labutis Vitas 2006, Dalelytė, in Vytautas Ambrazas (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 432–437.

Pajėdienė Jūratė 2004, Dabartinės lietuvių kalbos prijungiamieji laiko sakiniai, *Acta Linguistica Lithuanica* 50, 35–53.

Pajėdienė Jūratė 2009, Prijungiamieji laiko sakiniai su ribą nusakančiais jungiamaisiais žodžiais, *Lietuvių kalba* 3 (<http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=139>).

Palionis Jonas 1967, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.

Palionis Jonas 2000, 1599 metų POSTILĖ ir jos leidimai, in Jonas Palionis (red.), *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*, Vilnius: Baltos lankos, 13–22.

Smoczyński Wojciech 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Vilnius: Vilniaus Universitetas.

Urbutis Vincas 1966 (rec.), *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1965, *Baltistica* 2(1), 102–107.

Jūratė PAJĖDIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5

LT-10308 Vilnius

Lithuania

[juratep@ktl.mii.lt]